

si ejus, qui hæc omnia suo solus periculo conservaverit, illum esse filium memineritis.

Quapropter de summa salute vestra, populique Romani, Patres conscripti, de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis testis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiae, deque universa republica decernite diligenter, ut instituis, ac fortiter. Habebis enim consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet; & ea, quæ statueritis, quoad vivet, defendere, & per se ipsum præstare possit.

PRO

PRO
L. MURENA.

ORATIO XXIII.

ARGUMENTUM.

Comitiis consularibus, quæ consul Cicero habuit, D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena consules designati sunt. Post comitia Murenæ de ambitu competitor ejus accusavit clavi nominis jurisconsultus Ser. Sulpicius cum tribus subscriptoribus, M. Catone, probitate sensuque erga rempublicam insigni viro, Cn. Postumio, Ser. Sulpicio adolescente. Defendit eum Cicero, defensum jam a Q. Hortensio, & M. Crasso. Jucunda in primis oratio est. Nam & jurisconsulti propter Sulpicium exagitantur, & Stoica disciplina, cui deditus erat Caro, facere lepideque deluditur: adeo ut Caro, dignam consule gravitatem ei detrahens, dixerit id, quod in Plutarcho legimus: Dii boni! quam ridiculum consulem habemus! MANUTIUS.

I.

UÆ deprecatus sum a diis immortalibus, Judices, more, institutoque majorum, illo die, quo auspicato, comitiis centuriatis, L. Murenæ consulem renuntiavi; ut ea res mihi, magistratuique meo, populo, plebique Romanæ, bene ac feliciter eveniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus ob ejusdem hominis consulatum una cum salute obtinendum, & ut vestrae mentes, atque sententiæ cum populi Romani voluntatibus, suffragiisque consentiant, eaque res vobis, populoque Romano pacem, tranquillita-

[Renuntiavi] Cur non ejus collega Antonius? quia consul priore loco creatus, comitia habebat consularia. Manut. Ostendit Græchius, lib. 1. de Comitiis, confluxisse inter se comparare consules, aut certe fortiori uter habiturus esset comitia; non semper illud negotium datum ei, qui prior renuntiatus esset. Ferratius.

litatem, otium, concordiamque afferat. Quod si illa solemnissimum comitorum precatio consularibus auspiciis consecrata, tantam habet in se vim & religionem, quantam reipublica dignitas postulat: idem ego sum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic consulatus, me rogante², datus esset, ea res faulite, feliciter, prospereque eveniret.

Quæ cum ita sint, Iudices, & cum omnis deorum immortalium potestas, aut translata sit ad vos, aut certe communicata vobiscum: idem consul eum vestræ fidei commendat, qui antea diis immortalibus commendavit; ut ejusdem hominis voce & declaratus consul, & defensus, beneficium populi Romani cum vestra, atque omnium civium salute tueatur. Et, quoniam in hoc officio studium meæ defensionis ab accusatoribus, atque etiam ipsa susceptio causæ reprehensa est; antequam pro L. Murena dicere instituo, pro me ipso paucam dicam: non quo mihi potior, hoc quidem in tempore, sit officii mei, quam hujusce salutis defensio: sed ut, meo facto vobis probato, majore auctoritate ab hujus honore, fama, fortunisque omnibus, inimicorum impetus propulsare possim.

II. Et primum M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti³, & diligentissime perpendenti momenta officiorum omnium; de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato, me & consulem, & legis ambitus latorem, & tam severe gesto consulatu, causam L. Murenæ attingere. Cujus reprehensio me vehementer movet, non solum ut vobis, Iudices, quibus maxime debeo, verum etiam ut ipsi Catoni, gravissimum atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius consulem defendendi, quam a consule? Quis mihi in republica potest, aut debet esse conjunctior, quam is, cui respublica a me uno⁴ traditur sustinenda, magnis meis laboribus & periculis sustentata? Quod si in iis rebus repetendis, quæ mancipi sunt, is periculum

² Me rogante] Non, precante, sed interrogante: ut cum diceret: Rogo vos, Quirites; veliſſe L. Licinium Murenæ consulem fieri. Quod si populus probabat, suffragiorum tabellas ferebat ita inscriptas, U. R. id est, Uti rogas. Manut.

³ Ad certam rationis normam dirigenti] E Stoica disciplina. Idem.

⁴ A me uno] A se uno tradebatur Murenæ respublica, non ab Antonio Ciceronis collega. Græv.

lum iudicii præstare debet⁵, qui se nexu obligavit⁶; profecto etiam rectius in iudicio consulis designati, is potissimum consul, qui consulem declaravit, auctor beneficii populi Romani, defensorque periculi esse debet. Ac si, ut nonnullis in civitatibus fieri solet, patronus huic causæ publicæ constitueretur, is potissime honore affecto defensor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quam facultatis. Quod si e portu solventibus, ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, præcipere summo studio solent & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum: quod natura affert⁷, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo tandem me animo esse oportet, prope jam ex magna iactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reipublicæ tempestatas esse subeundas? Quare, si est boni consulis, non solum videre, quid agatur, verum etiam providere, quid futurum sit; ostendam alio loco, quantum salutis communis intersit, duos consules⁸ in republica Kalendis Januarii esse. Quod si ita est, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunam, quam respublica consulem ad communem salutem defendendam vocare.

III. Nam quod legem de ambitu⁹ tuli, certe ita tuli, ut eam, quam mihi met ipsi jam pridem tulerim de civium periculum defendendis, non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse confiterer, idque recte factum esse defenderem, facerem improbe, etiam si alius legem tulisset. Cum vero nihil

com-

⁵ Periculum iudicii præstare debet] Efficere, ut alienatio illa, & venditio rata sit: ne quid is, qui emit, damni patiat. Manutius.

⁶ Qui se nexu obligavit] Est, qui se suaque bona nexa & obligata fecit ad officium præstandum. Hæc dicebatur traditio nexu. Vide Fabri Semeſtria II. 23. & Salmast. de modo usurar. cap. 18. Græv.

⁷ Quod natura affert] Num sic Latini loquuntur? Recte Lambinus in margine, & Muretus in manu exaratis notis observarunt legendum esse, quod natura fert. Sed sic quomodo Quintilianum legisse v. Instituit. dudum Sylvius notavit. Idem.

⁸ Duos consules] Silanum & Murenam. Unus enim esset, Murena condemnato. Decembris mense, & post Nonas habita videtur oratio, conjuratis interfectis: cum dixerit supra, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur. Manut. Vide etiam Vitorii Var. Lect. VI. 18. ubi probat habitam esse ante Non. Decemb. nondum sumpto de Lentulo aliiſque conjuratis suspicio.

⁹ Legem de ambitu] Legem tulerat, ut damnati ambitus decem annorum exilio punirentur: Calpurnia enim honorum tantum petitione, & Senatu privabat. Ferrarius.

commisissum contra legem esse defendam, quid est, quod meam defensionem latio legis impediatur?

Negat esse ejusdem severitatis, Catilinam; exitium reipublicae intra moenia molientem, verbis, & pene imperio, urbe expulisse: & nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has partes lenitatis & misericordiae, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam vero gravitatis, severitatisque personam non appetivi; sed ab republica mihi impositam sustinui, sicut hujus imperii dignitas in summo periculo civium postulabat. Quod si tum, cum republica vim & severitatem desiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quam cogebat; non quam volebam; nunc, cum omnes me causa ad misericordiam atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturae meae, consuetudinique servire? Ac de officio defensionis meae, & de ratione accusationis tuae, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit.

Sed me, Judices, non minus hominis sapientissimi atque ornatissimi, Ser. Sulpicii, conquestio, quam Catonis accusatio commovebat, qui gravissime & acerbissime ferre dixit, me familiaritatis, necessitudinisque oblitum, causam L. Murenæ contra se defendere. Huic ego, Judices, satisfacere cupio, vosque adhibere arbitros. Nam cum grave est vere accusari in amicitia, tum etiam si falso accuseris, non est negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia atque officia pro nostra necessitudine & debuisse confiteor, & praestitisse arbitror. Nihil tibi, consulatum petenti, a me defuit, quod esset aut ab amico, aut a gratioso, aut a consule postulandum. Abiit illud tempus: mutata ratio est: sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantum tu a me postulare ausus sis, tantum debuisse: contra salutem, nihil debere. Neque enim si tibi tum, cum peteres consulatum, affui, idcirco nunc, cum Murenam ipsum petas, adjutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modo non laudari, sed ne concedi quidem potest, ut amicis nostris accusantibus, non etiam alienissimos defendamus.

IV. Mihi autem cum Murena, Judices, & vetus & magna ami-

amicitia est; quæ in capitis dimicatione a Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quod ab eodem in honoris contentione superata est. Quæ si causa non esset, tamen vel dignitas hominis, vel honoris ejus, quem adeptus est, amplitudo, summam mihi superbia crudelitatisque famam inulisset, si hominis, & suis & populi Romani ornamentis amplissimi, cautam tanti periculi repudiasset. Neque enim jam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem hominum periculis sublevandis non impertiam. Nam cum præmia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini, labores, per quos ea ceperis, cum adeptus sis, deponere, esset hominis & astuti, & ingrati.

Quod si licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertia, nulla superbia turpitudine, nulla inhumanitatis culpa suscipitur: ego vero libenter desino. Sin autem, fuga laboris desidiam, repudiatio supplicum superbiam, amicorum neglectio improbitatem coarguit: nimirum hæc causa est ejusmodi, quam nec industrius, nec misericors, nec officiosus deferere possit. Atque hujus rei conjecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillime ceperis. Nam si tibi necesse putas etiam adversariis amicorum tuorum de jure consulentibus respondere: & si turpe existimas, te advocato illum ipsum, quem contra veneris, causa cadere: noli tam esse injustus, ut, cum tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros rivulos etiam amicis putes clausos esse oportere.

Etenim, si me tua familiaritas ab hac causa removisset, & si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso, clarissimis viris, si item cæteris, a quibus intelligo tuam gratiam magni aestimari, accidisset; in ea civitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini unquam infimo majores nostri patronum deesse voluerunt. Ego vero, Judices, ipse meo existimarem nefarium, si amico: crudelem, si misero: superbum, si consuli defuissem. Quare quod dandum est amicitiae, large

Tom. V.

L l

dabi-

10 Te addeat] Te consulto, & cui tu de jure consultus responsum dederis. Idem.

11 Quem contra veneris] Saepe enim ex- ponderet, in causa tamen suam amico præsentiam commodaret; ac ne tunc quidem sine molestia ferbat, amici adversarium libenter perdere. Idem.

dabitur a me, ut tecum agam, Servi, non secus, si meus esset frater, qui mihi est carissimus, isto in loco. Quod tribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerim me contra amici studium pro amici periculo dicere.

V. Intellego, Iudices, tres totius accusationis partes fuisse, & earum unam in reprehensione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ gravissima esse debebat, ita fuit infirma & levis, ut illos lex magis quædam accusatoria, quam vera maledicendi facultas, de vita L. Murenæ dicere aliquid coegerit. Objecta est enim Asia, quæ ab hoc non ad voluptatem & luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata. Qui si adolescens patre suo imperatore non meruisset, aut hostem, aut patris imperium timuisse, aut a parente repudiatus videretur. An, cum sedere in equis triumphantium prætextati¹² potissimum filii soleant, huic donis militaribus¹³ patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus communiter gestis pene simul cum patre triumpharet?

Hic vero, Iudices, & fuit in Asia, & viro fortissimo, parenti suo, magno adjumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia suspicionem luxuriæ quandam, non Asiam nunquam vidisse, sed in Asia continenter vixisse, laudandum est. Quamobrem non Asiæ nomen obijciendum Murenæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos & gloria nomini constituta est: sed aliquid aut in Asia susceptum, aut ex Asia deportatum flagitium ac dedecus. Meruisse vero stipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modo maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis: patre imperatore libentissime meruisse, pietatis: sinem stipendiorum patris victoriam ac triumphum fuisse,

¹² Sedere in equis triumphantium prætextati] Moris erat, ut qui triumphans in urbem introibat, liberos ac cognatos utriusque sexus, si quidem prætextati essent, in curia juxta se haberet: sia grandiores essent, equis jugalibus funalibusque imponeret. Quod si

plures essent, equis singularibus vesti currum persequerentur, ut scribit Zoharas tom. II. Annalium ex Diono. Vide que notavimus ad Sueton. Tiber. c. 6. Grævius. ¹³ Donis militaribus] Ob virtutem a patre acceptis. Moanitus.

se, felicitatis fuit: Maledicto quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quod omnia laus occupavit.

VI. Saltatorem appellat¹⁴ L. Murenæ Cato. Maledictum est, si verè obijcitur, vehementis accusatoris: sin falso, maledici conviciatoris. Quare cum ista sis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, aut ex scurrarum aliquo convicio; neque temere consulem populi Romani saltatorem vocare: sed conspiciere, quibus præterea vitiiis affectum esse necesse sit eum, cui verè istud obijci possit. Nemo enim fere saltat sobrius, nisi forte insanit: neque in solitudine, neque in convivio moderato atque honesto. Tempestivi convivii¹⁵, amoeni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest. Nullum turpe convivium, non amor, non commissatio, non libido, non sumptus ostenditur. Et, cum ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt: in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriæ reperturum putas?

Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici potest? Nihil, inquam, omnino, Iudices. Sic a me consul designatus defensor, ut ejus nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet: facta sunt fundamenta defensionis. Nondum enim nostris laudibus, quibus utar postea, sed prope inimicorum confessione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus.

VII. Quo constituto, facilius est mihi aditum ad contentionem dignitatis: quæ pars altera fuit accusationis. Summam video esse in te, Servi Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriæ, cæterorumque ornamentorum omnium, quibus

L. I. 2. fre.

¹⁴ Saltatorem appellat] An ergo saltare in vitio erat? Non magis quam edificare, loqui. Vituperationem nihilominus continent edificator, loquor: quoniam in his, atque e jus generis nominibus aliis implicata est notio immoderationis, quæ vitio nunquam caret. Oltmanns. ¹⁵ Tempestivi convivii] Sunt tempestiva convivis, quæ de die; aut ante solemnem

cenæ horam, quæ erat nona, inibantur, ut illius Marti, de quo Juvenalis:

Exul ab ostiis Marius bibit, &c. Hæc vero tempestiva convivis erant probrum. Nulla fuisse Romæ nota intempestivæ convivis pluribus docuit Salmafus ad Flavii Vopisii Florianum. Grævius. Vide de Senectute cap. 14.

fratum ad consulatus petitionem aggredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Murena, atque ita paria, ut neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contempisti L. Murenæ genus, extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum; facis, ut rursus plebs in Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt amplæ & honestæ familiæ plebejæ: & proavus L. Murenæ, & avus, prætores fuerunt, & pater cum amplissime atque honestissime ex prætura triumphasset, hoc faciliorem huic gradum consulatus adipiscendi reliquit, quod is jam patri debitus, a filio petebatur.

Tua vero nobilitas, Servi Sulpici, tametsi summa est, tamen hominibus literatis & historicis est notior: populo vero, & suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco¹⁶: avus nulla illustri laude celebratus. Itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quod virtute industriaque perfecisti, ut, cum equitis Romani esses filius, summa tamen amplitudine dignus putarere. Nec mihi unquam minus in Q. Pompejo¹⁷, novo homine, & fortissimo viro, virtutis esse visum est, quam in homine nobilissimo, M. Emilio. Etenim eisdem animi atque ingenii est, posteris suis, quod Pompejus fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere: &, ut Scavrus, memoriam prope intermortuam¹⁸ generis sui, virtute renovare.

VIII. Quanquam ego putabam, Judices, multis viris fortibus ne ignobilitas objiceretur generis, meo labore esse perestum: qui non modo Curis, Gatonibus, Pompejis, antiquis illis,

¹⁶ Pater enim fuit, equestri loco] Anadvertite patricii generis equitem Romanum esse. Nam Sulpicia gens patricia. Equestri autem loco is est, qui ad equestri ordine in senatorium non transit. Manut.

¹⁷ Q. Pompejo] Qui cum Cn. Cæpione consul fuit anno Urbis conditæ 609. Ferrarius.

¹⁸ Ut Scavrus memoriam prope intermor-

tuam] Hoc Afconij verbis explanatur: Scavrus, inquit, ita fuit patricius, ut tribus supra eum statusibus iacuerit domus ejus fortuna. Nam neque pater, neque avus, neque etiam proavus, ut puto, propter tenuis opes, & nullam vitæ industriam honores adepti sunt, Itaque Scavrus æque ac novo homini laborandum fuit. Manutius.

illis, fortissimis viris, novis hominibus¹⁹, sed his recentibus, Maris, & Didis, & Cæliis commemorandis jacebant²⁰. Cum ego vero tanto intervallo claustra ista nobilitatis resrefigissem, ut aditus ad consulatum posthac, sicut apud majores nostros fuit, non magis nobilitati, quam virtuti, pateret: non arbitrabar, cum ex familia vetere, & illustri consul designatus, ab equitis Romani consule, defenderetur, de generis novitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo; altero modestissimo atque optimo viro peterem: superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quod si id crimen homini novo esse deberet: profecto mihi neque inimici, neque invidi defuissent.

Omitamus igitur de genere dicere, cujus est magna in utroque dignitas: videamus cætera. Quæsturam una petiit, & sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia. Neque enim quemquam vestrum fugit, cum multi pares dignitate fiant²¹; unus autem primum solus possit obtinere; non eundem esse ordinem dignitatis, & renuntiationis: propterea quod renuntiatio gradus habeat; dignitas autem sit per se eadem omnium. Sed quæstura utriusque propemodum pari momen-

¹⁹ Novis hominibus] Hic querendum est, quinam Romæ dicerentur novi homines: res enim non satis per se perspicua videtur. An ii, qui primum in familiam suam consulatum attulerunt? Nequaquam; nam L. Murena, qui, ut infra habetur, primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulerat, unquam homo novus dicitur, cum illius pater, & avus prætores fuissent. An ii, qui primi ex sua gente adepti essent magistratum? Multo minus; nam infinitum prope illorum numerum existisse puto, quorum neminem appellatum fuisse novum hominem legimus. Quapropter, qui ad consularem dignitatem pervenissent, ex illis orti familiis, ex quibus antea nemo vel magistratum pesserat, vel fuerat senator; eos demum novos homines dicebant. Tales fuere, quicumque a Cicerone hic recententur, quorum majores ex plebe, aut ex ordine equestri. Scribit Afconius in Comment. ad Orat. contra Compe-

titur. Sex Competitores in consulatu petitione Cicero habuit, duos patricios, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam; quatuor plebeios, ex quibus duos nobiles, C. Antonium, & L. Cassium Longinum; (dicuntur nobiles, quia ex illorum majoribus nonnulli consules fuerant) duos, qui tantum non primi ex familiis suis magistratum adepti erant, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem: (hi neque nobiles erant, nullo gesto a majoribus consulatu, neque novi homines, quorum patres aut avi aliquem magistratum ceperant) solus Cicero ex Competitoribus equestri erat loco natus, adeoque consulatum adeptus, non tamen ante consulatum, novus homo. Ferrarius.

²⁰ Jacebant] Frustra commemorabant. Ferrarius.

²¹ Cum multi . . . fiant] Subintelligendum, quæstures. Sic in hoc, unus, peritor felicitate, solus primum quæsturam possit obtinere. Lambinus.

mento fortis fuit. Habuit hic lege Titia²² provinciam tacitam²³, & quietam: tu illam, cui, cum quæstores fortiantur, etiam acclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam & illustrem, quam negotiosam & molestam. Confedit utriusque nomen in quæstura. Nullum enim vobis fors campum dedit, in quo excurrere virtus, cognoscique posset.

IX. Reliqui temporis spatium in contentionem vocatur. Ab utroque dissimillima ratione tractatum est²⁴. Servius hic nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavendi²⁵, plenam sollicitudinis, ac stomachi, secutus est: jus civile didicit: multum vigilavit: laboravit: præsto multis fuit: multorum stultitiam perpeffus est: arrogantiam pertulit: difficultatem exorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum: Magna laus, & grata hominibus, unum hominem elaborare in ea scientia, quæ sit multis profutura.

Quid Murena interea? Fortissimo & sapientissimo viro, summo

²² *Lego Titia*] Steph. Pighius in fastis Romanis ad annum 488, existimat C. Titium trib. pl. illo anno legem tulisse, de quæstorum numero duplicando, & provinciis quæstoriis augendis, fortitudinique ex S. C. Hanc esse illam legem, quam hic Cicero dicit Titiam. Nihil adhuc probabilius a quoquam est allatum, quamvis sit mera conjectura. *Grevius.*

²³ *Provinciam tacitam*] *Tacita* vocatur, quia fuit una ex provinciis quatuor Quæstoriis Italiae, in qua nulla rerum materia; cum longius absentes a bellica tempestate. *Idem.*

²⁴ *Ab utroque dissimillima ratione tractatum est*] Franco, ab utroque dissimillima ratione certatum est. Quod longe præfero. Reliquum tempus, post quæsturam, in contentionem vocatur. Uter reliquo tempore magis servierit republicæ, & utiliorem operam navarit, magisque ut prodesset, contenderit, hic Cicero inquit comparans utriusque in repumtam merita. Ab utroque certatum est de bene merendo de patria, sed dissimillima ratione. Alter certavit in militia urbana, alter fortis in bellica. *Trasitare tempus* non memini quemquam dixisse. *Se trasitare* pro talentem se trasitare, se sic gerere, apud nostrum semel iterumque legitur; sed *trasitare tempus* quid sit, non intelligo. *Idem.*

²⁵ *Respondendi, scribendi, cavendi*] Tribus verbis juriconsultorum consuetudinem exprimit. Respondent enim de iure consulentibus, cum dicunt: Hoc in lege scriptum est, hoc jus postulat. Id responsum vel vocantur, vel si rudior, & imperitior esset: is, qui consulebat, scriptum dabatur. Inde natus est locus ille in ep. ad Valerium juriconsultum: *Qui istinc nunc conitur, partim te superbum esse dicunt, quod nihil respondens, partim contumeliosum, quod male respondens.*

Et ad Trebatium: *Qui istinc veniunt, superbiam tuam accusant, quod negent te precibus stantibus respondere.* Scribere autem dicuntur, cum formulas scribunt litigantibus. Quo spectat illud ad Trebatium: *Quod si scribere oblitus es; minus multi iam te advocato causa cadent.* Cavere, de iisdem proprie usurpatur. Cavent enim cum aliquo consilio juvant, atque instruunt, sive is litiget, sive contrahat. Ad Appium epist. 2. lib. 111. *L. Valerium juriconsultum valde tibi commendo, sed ita etiam, si non est juriconsultus. Melius enim ei cavere volo, quam ipse aliis solet.* Et ad Trebatium: *Te, qui ceteris cavere soles, in Britannia ne ad effraus decipiaris, caveo.* Et in proemio Topicorum ad eundem: *Cam tu mihi meique sepe cavisses.* Manutius.

mo imperatori; legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: signa contulit: manum conferuit: magnas copias hostium fudit: urbes partim vi, partim obfidiõne cepit: Asiam istam refertam, & eandem delicatam, sic obit, ut in ea neque avaritiæ, neque luxuriæ vestigium reliquerit: maximo in bello sic est versatus, ut hic multas res & magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque hæc, quanquam præfente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipso, propter periculum nostrum, concessam videamur habere licentiam fingendi, publicis literis testata sunt omnia: quibus L. Lucullus tantum Murenæ laudis impertit, quantum neque ambitiosus imperator, neque invidas, tribuere alteri in communicanda gloria debuit.

Summa in utroque est honestas, summa dignitas: quam ego, si mihi per Servium liceat, pari, atque eadem in laude ponam. Sed non licet. Agitat rem militarem: infestatur totam hanc legationem: assiduitatis, & operarum harum quotidianarum putat esse consulatum. Apud exercitum²⁶ mihi fueris, inquit, tot annos? forum non attigeris? abfueris tamediu? & cum longo intervallo veneris, cum iis, qui in foro habitant, de dignitate contendas? Primum ista nostra assiduitas²⁷, Servi, nescis, quantum interdum asserat hominibus fastidii, quantum satietatis. Mihi quidem vehementer expedit, positam in oculis esse gratiam: sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superavi: & tu idem fortasse: veruntamen utrique nostrum desiderium nihil obfuisse.

Sed, ut, hoc omisso, ad studiorum atque artium contentionem revertamur: qui potest dubitari, quin ad consulatum adipiscendum, multo plus asserat dignitatis, rei militaris, quam juris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis con-

²⁶ *Apud exercitum*] Obfessio in persona expressa. Habet autem interrogationis figura hoc loco indignationem. Ut, *Quis tu es, quis mihi es, cur mecum tibi?* Est autem in pronomine elegans idiotismus, qualis & in Cn. Plancio mirum in modum prodesset præciliis linguis animadvertitur. Phormione, *Qui mihi ubi ad usores ventum est, tum fuit fenes.* Camerac.

²⁷ *Ista nostra assiduitas*] Hoc loco Cicero, presentem esse, & ante oculos civium versari, plus interdum obesse quam prodesset ad honores consequendos ponit. Contra vero pro Cn. Plancio mirum in modum prodesset præciliis, ita illa feliciter causa postulare, vult ostendere. *Idem.*

sultoribus respondeas; ille, ut eo, quo intendit, mature cum exercitu perveniat. Te gallorum; illum buccinarum cantus excuscat. Tu actionem instituis; ille aciem instruit. Tu caves, ne tui consultores; ille, ne urbes, aut castra capiantur. Ille tenet, & scit, ut hostium copiarum; tu, ut aquarum pluviarum arceantur. Ille exercitatus est in propagandis finibus; tu in regendis. Ac nimirum (dicendum est enim quod sentio) rei militaris virtus praestat ceteris omnibus.

X. Hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coegit. Omnes urbanae res, omnia hæc nostra præclara studia, & hæc forensis laus, & industria, latent in tutela ac præsidio bellicæ virtutis. Simulatque increpuit suspicio tumultus; artes illico nostræ conticescunt. Et, quoniam mihi videris istam scientiam juris tanquam siliolam osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, ut istud nescio quid, quod tantopere didicisti, præclarum aliquid esse arbitrare. Aliis ego te virtutibus, continentia, gravitatis²⁸, justitiæ, fidei, cæteris omnibus, consulatu, & omni honore semper dignissimum judicavi. Quod quidem jus civile didicisti; non dicam, operam perdidisti: sed illud dicam, nullam esse in illa disciplina munitam ad consulatum viam. Omnes enim artes, quæ nobis populi Romani studia conciliant, & admirabilem dignitatem, & prægratam utilitatem debent habere.

XI. Summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt. Omnia enim, quæ sunt in imperio, & in statu civitatis, ab iis defendi & firmari putantur. Summa etiam utilitas: si quidem eorum consilio & periculo, cum republica, tum etiam nostris rebus perfrui possumus. Gravis etiam illa est, & plena dignitatis, dicendi facultas, quæ sæpe valuit in consule deligendo, posse consilio atque oratione, & senatus, & populi, & eorum, qui res judicant, mentes permovere.

Quæ-

²⁸ Aliis ego te virtutibus continentia, gravitatis] Legendum videtur potius, aliis ego te virtutibus, continentia, gravitate, justitia, fide, cæteris omnibus, &c. Quis enim ita loquitur, virtus continentia, virtus justitia?

&c. Omnino genus loquendi mihi est insolens, & inauditum. Ego tamen nihil mutavi. Consideret igitur lector eruditus. Laminus.

Quæritur consul, qui dicendo nonnunquam comprimat tribunicios furores, qui concitatum populum flestat, qui largitioni resistat. Non mirum, si ob hanc facultatem homines sæpe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt: præsertim cum hæc eadem res plurimas gratias, firmissimas amicicias, maxima studia pariat. Quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est.

Primum dignitas in tam tenui scientia quæ potest esse? Res enim sunt parvæ, prope in singulis literis atque interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiam si quid apud majores nostros fuit in isto studio admirationis: id, enuntiationis vestris mysteriis, totum est contemptum & abjectum. Posset agi lege²⁹, necne, pauci quondam sciebant. Fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia qui consulabantur: a quibus etiam dies, tanquam a Chaldais³⁰, petebantur. Inventus est scriba quidam Cn. Flavius³¹, qui cornicum oculos³² confixerit, & singulis diebus edificandos fastos

Tom. V.

M m

populo

²⁹ Posset agi lege] Agere lege, est, suum jus in judicio a pratore legibus petere. Lib. 2. in Verr. Quis unquam isto pratore, Chelidone invidiosus, lege agere possit? Lege agere, non quotidie, sed fastis tantum diebus licebat. Fasti autem dies non omnibus olim notati erant, sed a pontificibus petebantur: postea publicati sunt ab eorum scriba Cn. Flavio. Ad Attic. lib. vi. Quid ergo profecit, qui protulit fastos? Occultatam potant quondam tempore istam tabulam, ut dies agendi petebantur a paucis. Nec vero pauci sunt auctores Cn. Flavium scribam fastos protulisse, actionesque composuisse. Livius libro 1x. Civile jus, respectum in generalibus pontificum, evulgavit: fastique circa forum in alio vasposuit, ut, quando lege agi posset, sciretur. Manutius.

³⁰ Tanquam a Chaldais] Qui, si siderum observatione, quid cuique eventurum, & quo quisque fato natus esset, prædicebant. Petebantur igitur agendi dies a pontificibus, tanquam ab iis, qui, tanquam Chaldaei, de bonis, malive diebus divinare possent. Idem.

³¹ Inventus est scriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicum oculos] Totam hanc historiam

&c. Pomponii Enchiridii cognoscere licet: cupis verba extant in Bandetis juris civilis, titulo de origine juris; unde hæc pauca fa-

mam, atque huc adscribam, eorum, quibus hæc ignota sunt, gratia: „Deinde, inquit, ex his legibus eodem fere tempore, actiones composita sunt, quibus inter se homines disceptarent; quas actiones, ne populus, ut vellet, institueret, certas solemniter esse voluerunt: & appellabatur hæc pars juris, legis actiones. Et ita eodem pene tempore, tria hæc iura nata sunt: leges XII tabularum: ex his fluere coepit jus civile: ex iisdem, legis actiones composita sunt. Omnium tamen harum & interpretandi scientia, & actiones, apud collegium pontificum erant, ex quibus constituebatur, quis quoque anno præset prius: & populus prope centum annos hæc consuetudine usus est. Postea cum App. Claudius disposuisset, & ad formam redegerisset has actiones, Cn. Flavius, scriba ejus, libertini filius, surreptum id munus populo fuit, ut tribunus pl. fieret, & senator, & ædilis curulis. Hinc liber, qui actiones continet, appellatur jus civile Flavianum. Lamb.

³² Qui cornicum oculos] Proverbium est de his, qui callidos & prudentes & circumspicos, qui cavere & scirent & deberent, fallunt.

populo proposuerit, & ab ipsis cautis jurisconsultis eorum sapientiam compilarit. Itaque irati illi, quod sunt veriti, ne, dierum ratione pervulgata & cognita, sine sua opera lege posset agi, notas qualdam composuerunt³³, ut omnibus in rebus ipsi interessent.

XII. Cum hoc fieri bellissime posset: Fundus Sabinus meus est: immo meus: deinde iudicium: noluerunt. *Fundus* inquit, *qui est in agro, qui Sabinus vocatur*. Satis verbose. Cedo, quid postea? *Eum ego ex jure Quiritium meum esse ajo*. Quid tum? *Inde ego te ex jure manu conseruum*³⁴ *voco*, Quid huic tam loquaciter litigiolo responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transfit idem jurisconsultus, tibicinis Latini modo³⁵: *Unde tu me*, inquit, *ex jure manu conseruum vocasti, inde ibi ego te revoco*. Prator interea, ne pulchrum se ac bea-

tum

lunt ac circumveniant. Nam cornix cum aliorum animalium oculos potissimum appetat, ipsam feliciter suis maxime prospicere oportet. *Causerat*.

³³ *Notas quasdam composuerunt*] *Formulas* *actionum* significat, quas qui non tenuisset, id est, non quemadmodum oporteret, egisset, causa caderet. *Idem*.

³⁴ *Manu conseruum*] Gell. lib. xx. cap. 19. exposuit veterem morem in disceptandis iudiciis, cum peteretur res, quae fundi esset, id est, ut nunc loquimur, *immobilis*. Nos possumus etiam, ut opinor, simpliciter accipere, *ex jure manu conseruum* vocari, qui ad iudicium accipiendum, id est, in jus vocatur. *Conseruum* enim *manus*, & *conseruum* *vani*, contendere est, & pugnare. Ut autem intelligatur non belli neque armorum pugna, sed civilis disceptatio, additur *ex jure*. Hæc autem a profane dubio, ut & alia quaedam ad talem modum facta & usurpata fuerunt, non excogitata a Jurisconsultis, quemadmodum Cicerio ait: sed quia vere fieri desiderent, & species tantummodo quaedam illorum remaneret, ideo *filias res* & *communitatis* Cicerio appellavit. *Idem*.

³⁵ *Tibicinis Latini modo*] Obscurum, & plane ignotum morem ex historia Livii connotat enere, quo hic locus illustratur. Narrat ille, lib. ix. cap. 30. iratos tibicines, quia prohibiti a proximis censoribus fuerant in ade Jovis vestri, Tybur uno agmine abiisse; addique: *Adco ut nemo in urbe esset qui*

sacrificiis præcineret. Hinc manifestum est, tibicines consuevisse sacrificiis præcinere, neque alios munus illud obire potuisse. Nunc, qui essent Latini ab omnibus populis Latini nominis communia quaedam sacra fiebant, ex instituto Tarquinii Superbi, ut refert Dionysius (lib. 4.) quæ Latine feria dicebantur; in his autem sacrificabant pro omnibus, cum septem & quadraginta urbes essent; sed principatum sacrorum Romani habebant; hoc est, primum pro populo Romano, deinde pro reliquis singillatim, solemnes preces fundebantur. Idcirco apud Livium (lib. xli. cap. 20.) hæc habentur: *Latine feriae facte ad diem 111. Non. Martii, in quibus quia in una hostia magistratus Laurentis prætor non erat, populo Romano Quiritium religionis fuit*. Cum igitur in communi illo sacrificio quilibet urbs sacrificaret etiam separatim: cumque facta non fierent, nisi præcinente tibicine, an septem & quadraginta tibicines in montem Albanum veniebant, quia totidem erant urbes, teste Dionysio? Dixerim potius, unum tantum adhibitum fuisse tibicinem, qui modo in hanc, modo in illam partem transiret, ut cuiusque populi magistratus suum certum locum occupabat, & omnium sacrificiis singillatim præcineret. Quæ quidem consuetudo notari hoc loco videtur. *Ferrat*. Hæc velim conferas cum iis quæ adnotavi: Turnebus in Agrar. II. cap. 34.

tum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum cæteris rebus absurdum, tum vero³⁶ nullo usu: *Urrisque superstitibus, præsentibus*³⁷, *istam viam dico: inire viam*³⁸. Præsto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret. *Redire viam*: eodem duce redibant. Hæc jam tum apud illos barbatos, ridicula, credo, videbantur: homines, cum recte, atque in loco constitissent, juberi abire: ut, unde abissent, eodem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia, *Quando te in jure conspicio*: & hæc, *Sed anne tu dicis*³⁹ *causa vindicaveris*? Quæ dum erant occulta, necessario ab eis, qui ea tenebant, petebantur: postea vero pervulgata, atque in manibus jactata & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt; fraudis autem, & stultitiæ plenissima.

Nam cum permulta præclare legibus essent constituta, ea jurisconsultorum ingeniis pleraque corrupta ac depravata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores in tutorem potestate esse voluerunt: hi inveniunt genera tutorem, quæ potestate mulierum⁴⁰ continentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coemptiones faciendas⁴¹, interimentorum sacrorum causa, reperti sunt. In omni denique jure civili æquitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt: ut, quia in alicujus libris⁴², exempli causa, id nomen invenerant, putarunt, omnes mulieres, quæ coemptionem face-

M m 2 rent

³⁶ *Tum vero*] Videtur rectissime distinxisse Petrus Ciaconius: *Tum vero nullo usu urrisque*, petitori nimirum, & unde petitur. *Grævius*.

³⁷ *Urrisque superstitibus, presentibus*] *Urrisque* litigantibus. *Superstitibus* autem valde, presentibus. Itaque necesse non fuit addere, *presentibus*: quod additum ab aliquo fortasse est interpretandi gratia. Plautus: *Superstitem utrumque monui, ne iniussi abeant*. Mahutius.

³⁸ *Inire viam*] Quid sit, *inire viam*, & *redire viam*, quod prætor jubebat, explanatur sequentibus illis verbis: *Homines, cum velle, atque in loco constitissent, juberi abire, ut, unde abissent, eodem statim redirent*. Id enim fiebat in iudicio ante prætorem; do-

cente Jurisconsulto. *Idem*.
³⁹ *Sed anne tu dicis*] Ego hæc, & ipsius astate Ciceronis obscura, & breviter hic ab eo pronuntiata, vix arbitror esse, qui intelligat. *Idem*.

⁴⁰ *Quæ potestate mulierum*] Videatur Cujacius, lib. vii. Observat. cap. 11.

⁴¹ *Ad coemptiones faciendas*] Vide Gronovium, de pecunia veterum, lib. iv. cap. 7. *Grævius*.

⁴² *Ut, quia in alicujus libris*] Suspectum mihi est istud exempli causa, cum præcelsisset, ut, quæ vocula idem hoc loco notat, quod *exempli causa*. Deinde mire scribitur *in nomine incognitum*. Quod fuit illud nomen? Atqui nullus nominis est. Ita fuit ante mentio. Vereor ne multis centonibus hic locus sit.

rent ⁴³, *Cajas* vocari. Jam illud ⁴⁴ mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, utrum *diem tertium*, an *perendinum*: *judicem*, an *arbitrum*: *rem*, an *litem* dici oporteret.

XIII. Itaque (ut dixi) dignitas in ista scientia consularis nunquam fuit; quæ tota ex rebus fictis, commentitiisque constaret: gratiæ vero multo etiam minores. Quod enim omnibus patet, & æque promptum est mihi, & adversario meo, id esse gratum nullo pacto potest. Itaque non modo beneficii collocandi spem, sed etiam illud, quod aliquando fuit, *Licet consulere* ⁴⁵, jam perdidistis. Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quæ neque extra Romam usquam, neque Romæ, rebus prolatis ⁴⁶, quidquam valet. Peritus ideo haberi nemo potest, quod in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare. Difficilis autem res ideo non putatur, quod & perpaucis & minime obscuris literis continetur. Itaque, si mihi, homini vehementer occupato, stomachum moveritis, triduo me jurisconsultum esse profitebor. Etenim quæ de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque tamen quidquam tam anguste scriptum est, quo ego non possum, *Qua de re agitur*, addere ⁴⁷. Quæ consuluntur autem, mini-

fit inquinatus. Forte Cicero scripsit: *Ut quis Cæsa in alicuius libri exemplo inveniant, putarunt, omnes mulieres, quæ coemptionem facerent, Cæsa vocari*. Exemplum libri est *antypographi* libri. Locus est scaber. *Idem*.

⁴³ *Quæ coemptionem facerent*] Hæc longe alia est coemptio, & multum a priorè differt. Illa coemptio hereditas venditur feni cuidam imaginaria quadam negotiatione, quæ ab illo ipso emptore imaginario redditur heredi, sed hæc coemptio uxoris in manum viri convenit. Est enim triplex ratio matrimonium contrahendi apud Romanos, confaratione, usu, coemptione, de quibus multa Brissonius & Hotomanus. *Idem*.

⁴⁴ *Jam illud*] Hæc Cicero irritens formulas Jurisconsulti, collegit. Quæ a Probato quædam annotantur: I. D. T. S. P. Id est, *In diem tertium sive perendinum*. Et, T. I. A. V. P. V. D. Id est, *Tempore judicem arbitrum peto ut det*. Varro ait: *Quibus res erat in controversia, ea vocabatur lit.* I.

deo in actionibus videmus dici, Q. R. S. L. D. O. Id est, *Quam rem sive litem dicere oportet*. Camerarius.

⁴⁵ *Licet consulere*] Vel concessio consulti significatur, vel hoc dicebat is, qui operam petebat Jurisconsultorum: *Licetne consulere?* scilicet libris Factorum. *Ason*.

⁴⁶ *Rebus prolatis*] Res prolata dicebantur, cum feriari licebat, munus urbanorum vacatione concessa; quo tempore ludi fiebant, *Votivi*, *Romani*, &c. *Man*.

⁴⁷ *Qua de re agitur, addere*] *Videre pro addere, reponendum crediderim*. Cur credam, his adducor exemplis. Lib. 2. de Fin. *Omnis in querendo, quæ via quadam, & ratione habetur oratio, perscribere prima debet, ut qui-ter quos differitur, conveniat, quid sit id, de quo differitur*. Subjungitur de Epicuro: *Negat definiti rem placere: sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conveniat, quid sit id, de quo agatur*. Et lib.

minimo periculo respondentur. Si id, quod oportet, responderis: idem videre respondisse, quod Servius. Sin aliter: etiam controversum jus ⁴⁸ nosse, & tractare videre.

Quapropter non solum illa gloria militaris vestris formulis atque actionibus anteponenda est: verum etiam dicendi consuetudo longe & multum isti vestrae exercitationi ad honorem antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluisset: post, cum id assequi non potuissent, istus potissimum sunt delapsi. Ut ajunt in Græcis artificibus, eos aulædos esse, qui citharædi fieri non potuerint: sic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad juris studium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa autem gratia. Etenim a vobis salubritas quadam: ab iis, qui dicunt, salus ipsa petitur. Deinde vestra responsa, atque decreta & evertuntur sæpe dicendo, & sine defensione oratoris firma esse non possunt: in qua re si satis profecissem, parcius de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico, sed de iis, qui in dicendo magni sunt, aut fuerunt.

XIV. Duæ sunt artes, quæ possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis: una imperatoris, altera oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur. Cæteræ tamen virtutes ipsæ per se multum valent, justitia, fides, pudor, temperantia: quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: sed nunc de studiis ad honorem dispositis, non de inita cujusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simulatque aliquis motus novus bellicum canere cœpit. Etenim, ut ait ingeniosus poeta ⁴⁹, & auctor valde bonus, prælis promulgatis, *tollitur e medio* non solum ista vestra verbosa simulatio prudentiæ, sed etiam ipsa illa domina rerum, *sapientia*. *Virgeritur res*. *Spernisur orator*, non solum odiosus in dicendo, ac loquax, verum etiam *bonus*. *Horridus miles amatur*. *Vestrum*

lib. v. Si est quisquam, qui acute in conspectu videre soleat quæ res agatur. Et de Fato: *Hæc differunt, quæ de re agatur, & in qua causa consistat, non videt*. Et in Bruto: *Qua de re agitur, illud, quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, id ubi es-*

set, videtur. *Idem*.

⁴⁸ *Controversum jus*] Quod interpretationis est dubiæ, & de quo disputare licet in utramque partem. *Idem*.

⁴⁹ *Ut ait ingeniosus poeta*] Ennius.

strum vero studium totum jacet. *Non ex jure manu concessum, sed magis ferro*, inquit, *rem reperiunt*. Quod si ita est, cedit opinor, Sulpici, forum castris, otium militiae, stylus gladio, umbra soli: sit denique in civitate ea prima res, propter quam ipsa est civitas omnium princeps.

Verum hæc Cato nimium nos nostris verbis magna facere demonstrat: & oblitos esse, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum. Quod ego longe fecis existimo, Judices: deque eo pauca disseram. Neque enim causa in hoc continetur. Nam si omnia bella, quæ cum Græcis gestimus, contemnenda sunt: derideatur de rege Pyrrho⁵⁰ triumphus M. Curii: de Philippo⁵¹, T. Flamini: de Ætolis⁵², M. Fulvii: de rege Perse, L. Pauli: de Pseudophilippo⁵³, Q. Metelli: de Corinthiis⁵⁴, L. Mummi. Sin hæc bella gravissima, victoriæque eorum bellorum gravissimæ fuerunt: cur Asiaticæ nationes, atque ille a te hostis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis vel maximum bellum populum Romanum cum Antiocho⁵⁵ gessisse video; cujus belli victor L. Scipio, parva cum Publio fratre gloriâ, quam laudem ille, Africa oppressa, cognomine ipso præ se ferebat, eandem hic sibi ex Asia nomine assumpsit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui. Quo ille, cum esset, ut ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, nunquam cum Scipione esset profectus, si cum mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neque vero cum P. Africano senatus egisset, ut legatus fratri proficisceretur: cum ipse, paulo ante, Annibale ex Italia expulso, ex Africa ejecto,

Car-

⁵⁰ De rege Pyrrho] Epirotarum rege, qui anno urbis CDLXXXIII. a Tarentinis vocatus, in Italiam contra Romanos venit. De eo triumphavit post annos quinque M. Curius Dentatus. Testis omnis historia. *Manutius.*

⁵¹ De Philippo] Persei patre, ultimi Macedoniæ regis: de quo, & de Macedonia capta triumphavit L. Æmilius Paulus: de Philippo autem T. Quintus Flaminius. Livius, Plutarch. *Idem.*

⁵² De Ætolis] De quibus triumphavit M. Fulvius Nobilior, anno urbis DLXVI. Livius, Eutropius, alii. *Idem.*

⁵³ De Pseudophilippo] De quo, & de Macedonia devicta triumphavit Q. Metellus propretor: unde Macedonici cognomen: quod Livius, Pausanias, alii præterea tradiderunt. *Idem.*

⁵⁴ De Corinthiis] De quibus, & de Achaicis Mummius triumphavit, Achaicique cognomen est adeptus. *Idem.*

⁵⁵ Cum Antiocho] Cui victo pacis conditiones hæc datae sunt, ut Europa abstineret, Asiaque omni, quæ cis Taurum est, decederet: xv. millia talentorum Euboicorum daret: mille talentum per xv. annos daret Eumeni regi, qui populum Romanum in bello juverat, CCCC. talenta redderet. *Idem.*

Carthagine oppressa, maximis periculis rempublicam liberavisset, nisi illud grave bellum & vehemens putaretur.

XV. Atqui, si diligenter, quid Mithridates poterit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, consideraris: omnibus rebus, quibuscumque populus Romanus bellum gessit, hunc regem nimirum antepones. Quem L. Sylla, maximo & fortissimo exercitu, cum exacerbasset pugna, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, eum bello invecum totam in Asiam cum pace dimisit: quem L. Murena, pater hujusce, vehementissime vigilantissimeque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit: qui rex, sibi aliquot annis sumptis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipse opibus conatuque invaluit, ut se Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum suis conjuncturum putaret. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, ut alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res & terra & mari calamitosa, vehementer & opes regis, & nomen auxerunt: L. Luculli vero res tantæ existerunt, ut neque majus bellum commemorari possit, neque majore consilio & virtute gestum. Nam, cum totius impetus belli ad Cyzicenorum moenia constitisset, eamque urbem sibi Mithridates Asia januam fore putavisset, qua effracta & revulsa, tota pateret provincia: perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, ut urbs fidelissimorum sociorum defenderetur, ut omnes copiarum regis diuturnitate obsidionis consumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, cum contento cursu, acerrimis ducibus, hostium classis Italiam spe atque animis inflata peteret, mediocri certamine, & parva dimicatione commissam arbitraris? Mitto prælia: præterea oppugnationes oppidorum. Expulsi regno tandem aliquando, tantum tamen consilio atque auctoritate valuit, ut se, re Armeniorum adjuncto, novis opibus copiisque renovavit.

XVI. Ac, si mihi nunc de rebus gestis esset nostri exercitus, imperatorique dicendum, plurima & maxima prælia commemorare possem. Sed non id agimus. Hoc dico: si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex contemnendus fuisset: neque tanta cura senatus & populus Romanus suscipiendum putat-

tasset, neque tot annos gessisset, neque tanta gloria L. Luculli, neque vero ejus belli conficiendi curam tanto studio populus Romanus ad Cn. Pompejum detulisset: cujus ex omnibus pugnis, quæ sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commissa est, & summa contentione pugnata. Qua ex pugna cum se ille eripuisset, & Bosporum confugisset, quo exercitus adire non posset: etiam in extrema fortuna & fuga nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompejus, regno possesso, ex omnibus oris, ac notis sedibus hoste pulso, tamen tantum in unius anima posuit, ut, cum omnia, quæ ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret, tamen non ante, quam illum vita expulit, bellum confectum judicaret. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quocum per tot annos, tot præliis, tot imperatores bella gesserunt? cujus expulsi & ejecti vita tanti æstimata est, ut morte ejus nuntiata, tum denique bellum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murenam, legatum fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris cognitum esse defendimus: & hanc ejus operam non minus ad consulatum adipiscendum, quam hanc nostram forensam industriam, dignitatis habuisse.

XVII. At enim in præturæ petitione prior renuntiatus est Servius. Pergitne vos, tanquam ex syngrapha, agere cum populo, ut, quem locum semel honoris cupiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum; quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus unus, aut nox interposita, sæpe perturbat omnia; & totam opinionem parva nonnunquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam sine ulla aperta causa fit aliud atque existimamus, ut nonnunquam ita factum esse etiam populus admiretur: quasi vero non ipse fecerit. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum summo ingenio, opera, gratia⁵⁶, nobilitate, a

⁵⁶ Summo ingenio, opera, gratia] Hottomanus lib. 11. Observat. cap. 13. reponit, *optius*; sed præter libros veteres. Intelligitur autem forensis; quod annotavit ad Oxam Gulielmus. Græverus.

M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Q. Catulum, humanitate, sapientia, integritate antecellentem, a Cn. Manlio? quis M. Scæurum, hominem gravissimum, civem egregium, fortissimum senatorem, a Q. Maximo⁵⁷? Non modo horum nihil ita fore putatum est, sed ne cum esset factum quidem, quare ita factum esset, intelligi potuit. Nam ut tempestates sæpe certo aliquo cæli signo commoventur, sæpe improvise nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa excitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari, sæpe intelligas, quo signo commota sit, & sæpe ita obscura est, ut casu excitata esse videatur.

XVIII. Sed tamen, si est reddenda ratio; duæ res vehementer in præturæ desiderata sunt, quæ ambæ in consulatu tum Murenæ profuerunt⁵⁸: una, expectatio muneris, quæ & rumore nonnullo, & studiis sermonibusque competitorum creverat: altera, quod ii, quos in provincia ac legatione omnis & liberalitatis & virtutis suæ testes habuerat, nondum decefferant⁵⁹. Horum utrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reservavit. Nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comēs L. Murenæ præsto fuit: & munus amplissimum, quod petitio præturæ desiderabat, prætura restituit.

Num tibi hæc parva videntur adjuncta & subsidia consulatus? voluntas militum, quæ cum per se valet multitudinem

Tom. V. N n tum

⁵⁷ A. Q. Maximo] Cui *Elavno* cognomen fuit propter candorem. *Manus*.

⁵⁸ *Duæ res vehementer in præturæ desiderata sunt, quæ ambæ in consulatu tum Murenæ profuerunt*] Duæ res deerant Murenæ, cum præturam petebat: hinc minus vitus est gratiosus, quam competitor Sulpicius. Ambas deinde habuit in petitione consulatus; hinc eundem illum competitorum superavit. Pergit exponere, quamquam illæ duæ res fuerint. *Una, expectatio muneris, quæ & rumore nonnullo, & studiis, sermonibusque competitorum creverat*. Edilis Murenæ non fuerat, adeoque nullos fecerat ludos; expectatio igitur hoc est, frustratio muneris obfuit illi cum præturam peteret; quod omnia adilitate, populum sibi magnificentia ludorum, & appa-

raturæ, ut ceteri sere confuserant, non conciliasset. Præcipue cum omissione adilitis muneris neque dissimularet populum rumore nonnullo; & competitores suos ipsorum ludos verbis extollerent, & studiose amplificarent. Quid deinde? *Munus amplissimum, quod petitio præturæ desiderabat, prætura restituit*. Sortitus enim prætoriam provinciam urbanam, magnifice ludos Apollinæres, quos a prætore urbano fieri quotannis necesse erat, apparavit Murenæ. Quæ ratione multum apud populum gratiæ illi accessit, consulatum petenti. *Ferratus*.

⁵⁹ *Nondum decefferant*] Nondum Lucullus cum exercitu Romanæ venerat ad triumphum, cum Murenæ præturam peteret. *Idem*. Vide Acad. II. r.

tum apud suos gratia : tum vero in consule declarando multum etiam apud universum populum Romanum auctoritatis habet suffragatio militaris. Imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes deliguntur. Quare gravis est illa oratio, *Me saucium recreavit : me præda donavit : hoc duce castra cepimus, signa contrulimus : nunquam iste plus militi laboris imposuit, quam sibi sumpsit ipse ; cum fortis, tum etiam felix*. Hoc quanti putas esse ad famam hominum, ac voluntatem? Etenim, si tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper omen valuerit prærogativum⁶⁰ : quid mirum est, in hoc felicitatis famam sermonemque valuisse?

XIX. Sed, si hæc leviora ducis, quæ sunt gravissima, & hanc urbanam suffragationem militari anteponis : noli ludorum hujus elegantiam, & scenæ magnificentiam valde contemnere : quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum ac vulgus imperitorum ludis magnopere delectari? Minus est mirandum. Quanquam huic causæ id satis est. Sunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuisse. Sed si nosmetipsi, qui & ab delectatione omni negotiis impedimur, & in ipsa occupatione delectationes alias multas habere possumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur ; quid tu admirare de multitudine indocta?

L. Otho⁶¹, vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quod honestissimo ordini cum splendore fructus quoque jucunditatis est restitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui dissimulant, non solum eos, qui fatentur : quod ego in mea petitione sensi. Nam nos quoque habuimus scenam competitorum⁶². Quod si ego, qui trinos ludos

⁶⁰ *Omen prærogativum*] Prærogativa centuria : cujus voluntatem, & judicium centuriarum comitiis reliquæ centuriæ sequebantur : ut omen ea comitiorum fuerit. *Manutius*.

⁶¹ *L. Otho*] L. Roscius Otho, tribunus plebis Cicerone consule, legem tulit, ut in theatro equitibus Romanis quatuordecim gra-

dis proximi, spectandi causa, darentur : qua lege restitutam ait Cicerone equestri ordini cum dignitate voluptatem. Livius, Ascinius, Plut. *Idem*. Vide Tom. VI. in Fragmentis Oratorum de L. Othone.

⁶² *Competitorum*] Antonius scenam argentatam (de qua Plinius xxxiii. 3.) in ludis

ædilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar : tibi, qui casu nullos feceras, nihil hujus istam ipsam, quam irrides, argenteam scenam, adverstam putas?

Sed hæc sane sint paria omnia : sit par forensis opera militari : sit par militari suffragatio urbana : sit idem, magnificentissimos & nullos unquam fecisse ludos : quid? in ipsa prætura nihilne existimas inter tuam, & istius sortem interfuisse?

XX. Hujus fors ea fuit, quam omnès tui necessarij tibi optabamus, juris dicundi⁶³ : in qua gloriam conciliat magnitudo negotij ; gratiam, æquitatis largitio⁶⁴ : qua in sorte sapiens prætor, qualis hic fuit, offensionem vitæ æqualitate decernendi, benevolentiam adjungit lenitate audiendi. Egregia, & ad consulatum apta provincia, in qua laus æquitatis ; integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur. Quid tua fors? tristis, atrox : questio peculatus⁶⁵, ex altera parte, lacrymarum & squaloris, ex altera, plena catenarum, atque indicum. Cogendi judices inviti, retinendi contra voluntatem : scriba damnatus⁶⁶, ordo totus alienus : Syllana gratificatio⁶⁷ reprehensa ; multi viri fortes, & prope pars civitatis offensa est : lites severe æstimate⁶⁸ : cui placet, obviviscitur ; cui dolet, meminit. Postremo tu in provinciam

N n 2

ire

dis dederat, collega Ciceronis in Edilitate. Hinc metuebat Cicerone ne scena illa plus apud populum in petitione valeret, quam ipse : & scenæ pro Antonio petere consulatum videbatur. *Ernestus*.

⁶³ *Trinos ludos*] Primos Cereri, Libero, & Liberæ : secundos Floræ : tertios Jovi, Junoni, & Minervæ. *Ferr. V.*

⁶⁴ *Sors juris dicendi*] Hoc est, provincia juris dicendi. *Sors* enim quævis provincia alicui imposita vel cum sorte, vel sine sorte. Sic apud nostrum *sors* conjunctio est societas collegij. *Sors* autem *juris dicendi* est prætura urbana, quam qui consecutus erat, dicebatur *honoratus prætor*. Illi etiam soli & peregrino prætori jurisdictione dicebatur assignata esse : reliqui prætores, qui quæstiones sortiti erant, carebant jurisdictione. Hinc Tac. *Agilc.* 6. *Idem prætorum tenor & silentium. Nec enim jurisdictione obtinebant.* *Grævius*.

⁶⁵ *Questio peculatus*] *Questio* est quæstio, hoc est, iudicium de peculatu, seu furto pecuniæ publicæ. Ceteri enim prætores, excepto urbano & peregrino, sortiebantur inter se quæstiones. Ista questio dicitur tristis & atrox, quia peculatus rei in squallore, omnesque illius necessarij in lacrymis versabantur. *Grævius*.

⁶⁶ *Scriba damnatus*] Scribam Servius prætor de peculatu damnaverat : quo totus ordo scribarum alienus, hoc est, offensus. *Manutius*.

⁶⁷ *Syllana gratificatio*] Sylla victor iis, qui suas partes in bello juverant, de publico largitus est : ea largitio post illius interitum, peculatus nomine in iudicium vocata ; multique Servio prætoris condemnata. Unde illi pars civitatis infensa. *Idem*.

⁶⁸ *Lites severe æstimate*] *Æstimatio* lites est quantum solvere, aut quid sufferre damnatum oporteat. *Comer.*

quod jus negat, æquitas largitur. *Man.* ⁶⁶ *Questio peculatus*] Tu sortitus es quæstionem, hoc est iudicium de peculatu, seu furto pecuniæ publicæ. Ceteri enim prætores, excepto urbano & peregrino, sortiebantur inter se quæstiones. Ista questio dicitur tristis & atrox, quia peculatus rei in squallore, omnesque illius necessarij in lacrymis versabantur. *Grævius*.

⁶⁷ *Scriba damnatus*] Scribam Servius prætor de peculatu damnaverat : quo totus ordo scribarum alienus, hoc est, offensus. *Manutius*.

⁶⁸ *Syllana gratificatio*] Sylla victor iis, qui suas partes in bello juverant, de publico largitus est : ea largitio post illius interitum, peculatus nomine in iudicium vocata ; multique Servio prætoris condemnata. Unde illi pars civitatis infensa. *Idem*.

⁶⁹ *Lites severe æstimate*] *Æstimatio* lites est quantum solvere, aut quid sufferre damnatum oporteat. *Comer.*